

Vasilij Choma-Dowski :

Ukrajina i Ukrajinci.

(S etnografskom mapom Ukrajine.)

Cijena K 1.—

Zagreb 1916.

Nakladom „Saveza za oslobodjenje Ukrajine“.

Vasilij Choma-Dowski:

Ukrajina i Ukrajinci.

(S etnografskom mapom Ukrajine.)

Cijena K 1.—

Zagreb 1916.

Nakladom „Saveza za oslobodjenje Ukrajine“.

PREDGOVOR.

Слава не поляже,
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти . . .

(Slava ne poljaže,
Ne poljaže, a rozkaže,
Ščo djijalosj u svitji,
Čyja prauda, čyja kryuda
I čyji my djity.¹⁾)

T. Ševčenko.

Ukrajina i Ukrajinci! To su još i danas za mnogoga Hrvata neodredjeni pojmovi. Nazivi bez ikakog sadržaja. U najboljem slučaju Hrvat zamišlja jednošaj između Rusije i Ukrajine, kao na pr. jednošaj između Hrvatske i Slavonije. Za njega je Rusija

¹⁾ Slava ne će poginuti, ne će poginuti, nego će reći, što se dogadjalo na svijetu, čija je istina, a čija krivnja i čija smo mi djeca.

IV

opći pojam, dok je Ukrajina tek pokrajinski naziv, pa iz toga zaključuje, da je ime Ukrajinac baš tako provincionalno ime u Rusiji, kao u Hrvatskoj ime Slavonac. Ali je takva analogija sasvim neumjesna. Ona je mogla postati samo zbog nepoznavanja povjesnih i narodnih prilika u istočnoj Europi. Slavonac, Bosanac, Dalmatinac i t. d. su za pojam „Hrvat“ uistinu provincionalni, drugorazredni nazivi, baš kao što su za pojam „Rus“ drugorazredni nazivi Sibirac, Uralac, Donac i t. d. No pojam Ukrajinac ne stoji i nije nikad stajao u povjesnom razvoju prama pojmu „Rus“ u tako podređenom odnošaju. Ti su pojmovi uvijek bili koordinirani isto tako, kao što su koordinirani pojmovi „Rus“ i „Poljak“ ili „Srbin“ i „Bugarin“. Uzmimo još jedan najbliži primjer. Hrvati i Srbi su u jezičnom pogledu bez sumnje jedno te isto, ali nisu jedno u povjesnom i kulturnom značenju, pa se baš zato ni Hrvati ni Srbi ne mogu složiti u tom, da jedno od tih imena postane opće, a drugo tek provincionalno, drugorazredno, podređeno. Kod Rusa i Ukrajinaca nema ni približno tolike sličnosti, jer oni imaju svaki svoju posebnu povjest, svaki svoju posebnu kulturu, svaki

svoje posebne nar. pjesme i običaje i napokon svaki svoj posebni jezik. Ta su se dva jezika od svoga postanka razvijala nezavisno jedan od drugoga, baš kao na pr. bugarski i srpski. Da je ukrajinski jezik puki dialekt ruskoga može tvrditi samo onaj, tko ne pozna uopće ukrajinski jezik, a čestoput ni ruski. Ja bih samo volio znati, na kakovu temelju može inteligentan čovjek ne poznavajući uopće ukrajinskoga jezika (a čestoput ni ruskoga) kategorički tvrditi, da je ukrajinski jednostavno dialekt ruskoga. Tu se takav čovjek u najboljem slučaju izvrgava smiješnosti, jer sudi o stvarima, o kojima zapravo nema ni pojma. Neka takav čovjek najprije temeljito prouči ukrajinski i ruski, neka odbacivši sve predrasude potraži priliku, da se kreće među Ukrajincima i Rusima, pa onda neka izrekne svoj sud. Siguran sam, da će taj sud glasiti sasvim drukčije, nego danas. Takav će čovjek iznijeti dojam, da je živio u dva sasvim različita svijeta. Iznijeti će sličan dojam kao onaj, koji je živio bar neko vrijeme među Poljacima i Česima. Druge ideje, druge tradicije, drugi svijet!

VI

Nekoji napokon tvrde, da se Ukrajincima ne može priznati pravo, da budu poseban narod, jer je taj naziv teritorijalan. Medjutim je to mišljenje sasvim krivo. Imamo u povjesti dosta primjera, da su teritorijalni nazivi postali etnografskima. U tom pogledu ni ime „Rus“ ne stoji bolje od imena „Ukrajinc“, jer i ime „Rus“ potječe po svoj prilici od rijeke „Ros“. Imamo napokon klasičan primjer kod Talijana. Talijanski je narod dobio svoje ime od zemlje, na kojoj živi, od Italije. Danas je ime „Talijan“ postalo sasvim etnografsko, te nikom ne pada ni na um, da Talijancima, koji žive i koji su se rodili izvan Italije, poriče pravo, da se zovu Talijani. Isto je tako i ime „Ukrajinc“ postalo narodno, etnografsko. Ono ne označuje samo one ljude, koji su se rodili i koji žive na Ukrajini, nego i sve druge koji pripadaju toj narodnoj grupi, živjeli oni gdje mu drago.

Ima nekih, koji ne će da priznadu Ukrajincima prava na posebnost tvrdeći, da riječ „Ukrajina“ znači isto, što hrvatska riječ „Krajina“, te da su po tome Ukrajinci prama Rusima isto što krajišnici prama Hrvatima.

Ti ljudi međutim imadu sasvim krivo. Riječ Ukrajina za oznaku stare ukrajinske države upotrebljavala se još onda, kad je ta država bila sasvim samostalna, kad dakle nije mogla biti ničija Krajina. Tako ljetopisac Nestor piše o smrti Vladimira Monomaha (poč. XII. st.) „Ukrajina o nem mnogo prostogna“, t. j. „Ukrajina je za njim mnogo plakala“. Ne treba zaboraviti da riječi „kraj“, „krajina“, „ukrajina“ imadu u istočno slavenskim jezicima isto značenje, kao naša riječ „zemlja“, (njem. Land) i da ta riječ ne naznačuje ono, što naša Krajina. Po tom Ukrajinac znači zapravo zemljak, a nipošto krajišnik.

Da se dva pojma mogu isporediti i prosuditi, treba ponajprije jedan i drugi dobro poznavati. U tu je svrhu napisana ova knjižica. Ona ima zadaću, da nepri-stranom promatraču slavenskih prilika pomogne u njegovu radu.

Pisac.

UVOD.

Evropski je rat postao kao konsekvencija brojnih narodno-političkih i ekonomskih antagonizama. Najglavniji su među njima antagonizam germansko - anglosaski, germansko-romanski i germansko-ruski. Nas se u prvom redu tiče ovaj posljednji. Kod toga se prije svega mora naglasiti, da ne bi ni najmanje odgovaralo faktičnom stanju stvari, kad bismo borbu Njemačke i Austro-Ugarske s Rusijom nazvali borbom Germanstva sa Slavenstvom, jer vidimo, da se svi ne-ruski slavenski narodi osim Srba bore ili bar žele boriti (Ukrajinci u Rusiji) po strani centralnih vlasti protiv Rusije. Ne vodi te slavenske narode u borbu protiv Rusije toliko mržnja, koliko duboko vlastito uvjerenje, da je u njihovom realno shvaćenom interesu, da tako rade. A zašto?

Ovaj će rat bez sumnje mnogo doprinijeti k riješenju t. zv. slavenskoga pitanja, a možda će ga i konačno riješiti: Dvije su pak mogućnosti rješenja toga pitanja, a u ovom se ratu radi o tom, koja će od tih dviju mogućnosti prevladati, koja će se od njih potpuno ili bar djelomično realizirati. Jednu mogućnost reprezentira Rusija, a drugu habsburška monarhija. Rusija stojeći na stanovištu narodnoga jedinstva Rusa i Ukrajinaca smijera za rješenjem slavenskog pitanja u duhu ruskom, t. j. za ujedinjenjem svih slavenskih naroda pod ruskom hegemonijom, pod žezlom ruskoga cara, a to bi sjedinjenje u daljnoj svojoj konsekvenciji dovelo do identifikacije Slavenstva s rusizmom. U toj bi državnoj tvorevini Rusi (naravno kao jedan narod s Ukrajincima) imali ogromnu brojnu većinu od dvije trećine, dok bi na ostale slavenske narode (Poljake, Hrvate, Srbe i Slovence, Čehe, Slovake i napokon Bugare) otpala tek jedna trećina. Uzevši u obzir, da se Rusi najjače od svih Slavena množe i relativno i apsolutno i da bi se velik broj slavenskih neruskih jedinica i uz najveću narodnu autonomiju rusificirao, taj bi se razmer rapidno počeo mijenjati na sve veću korist

Rusa. Ostali bi slovenski narodi pali na jednu četvrtinu, petinu i t. d. tako, da bi napokon faktički rusko pleme gotovo isključivo reprezentiralo Slovenstvo. Ako uz to uvažimo jednu važnu okolnost, na koju se nikako ne smije zaboravljati naime, da je za odnose medju svima, pa i najsirodnijim narodima više odlučan faktički razmjer sila, nego medjusobna ljubav, onda je sasvim jasno, da bi takvo stanje moralo prije ili kasnije dovesti do potpunog podređenja interesa neruskih Slavena pod ruske interese, što bi konačno moralo prouzročiti iščeznuće neruskih slavenskih narodnih skupina i njihovu asimilaciju s Rusima.

Da Rusija doista želi u tom smijeru riješiti slavensko pitanje, svjedoče gotovo jednodušne izjave ruske štampe i ruska politička praksa. O toj je stvari za vrijeme ovoga rata čestoput pisao poznati panslavistički ideolog M. Menšikov. Tako na pr. u br. 13.972. „Novoga Vremena“ u članku „Budućnost Slavenstva“ piše isti publicista izmedju ostaloga i ovo: „Očito je, da prevaga Rusa medju Slavenima sa svakim decenijem raste i da razmjer slavenskih naroda u poredbi s Rusima sve više pada. A što to znači? To znači, da Rusija već

danas ima pravo da kaže: — Slavenstvo sam ja! . . . i da nerusko Slavenstvo već sama narav i povijest lišavaju svakog značenja. Jedino Rusima (a možda još i Poljacima) može uspjeti, da sadašnju svoju narodnu individualnost zadrže; ali će manje slavenske narode — pa i ako ih Rusi oslobode — veliki susjedi bezuvjetno pretopiti. Slovenci, Slovaci, Bugari, Hrvati i t. d. nemaju u opće nikakove budućnosti. Oni mogu imati budućnost jedino, ako se sasvim pripoje k temeljnoj grani Slavenstva t. j. k Rusima (sic!) . . .“

Još otvorenije govori Menšikov u „Nov. Vremenu“ od 18. marta 1915. U članku, uperenom protiv ukrajinskih želja ide on tako daleko, da sve slavenske jezike svadja na puke dialekte ruskoga, a sve slavenske narode (Poljake, Čehe, Slovake, Srbe, Hrvate i t. d.) zove „Slavorusima“, te ih ne smatra samostalnim narodima, nego ograncima jedne „slavoruske“ nacije. Težnje neruskih slavenskih naroda za samostalnošću zove Menšikov idiotizmom . . .

Nema sumnje, da se ovakovo rješenje slavenskoga pitanja protivi najvitalnijim i najbitnijim interesima svih slavenskih neruskih naroda i da interesima tih

naroda najbolje odgovara jedna druga mogućnost rješenja toga pitanja, koju reprezentira — habsburška monarkija. Isto je tako nesumnjivo, da habsburška monarhija ima neosporivo pravo, da to pitanje rješava, jer to pitanje već po svojoj naravi tangira njene najživotnije interese. Ta u Monarhiji žive bud cjelokupno, bud djelomično svi slavenski narodi osim Rusa i Bugara. Austrijska je ideja o rješanju slavenskoga pitanja pravi antipod ruske. Austrija (a i Njemačka) nastoje riješiti slavensko pitanje na temelju koordinacije t. j. na taj način, da svi slavenski neruski narodi pod posrednim ili neposrednim uplivom Habsburgovaca stvore protutežu rusizmu. To i jeste glavni uzrok, što su svi slavenski neruski narodi u ovom ratu djelotvorno izjavili svoje simpatije za Austro-Ugarsku.

Najvažnijim momentom temeljitoga i konačnoga rješenja slavenskoga pitanja bud u smjeru ruskom, bud u austrijskom jeste ukrajinsko pitanje. I u tom baš leži međunarodna važnost toga pitanja.

Brojke će nam cijelu stvar najbolje razjasniti. Ukupni broj Slavena iznosi oko 180

mil. Od toga otpada na Ruse oko 90 mil., na Ukrajince oko 36, Poljake 24, Hrvate, Srbe, Slovence 13, Čehe i Slovake 11, Bugare do 6. Te su brojke uzete sasvim općenito, ali se ipak iz njih vidi, da Rusi sami za sebe čine ravno polovicu svih Slavena, dok zajedno s Ukrajincima čine preko $\frac{2}{3}$ Slavenstva t. j. 126 mil. Zato Rusija stojeći na narodnom jedinstvu Rusa i Ukrajinaca može govoriti o identifikaciji Slavenstva s rusizmom i zato baš Rusija stoji i stojat će, dogod joj to samo bude moguće, na takom stanovištu. Ali je u interesu ostalih slavenskih naroda, žele li u buduće potpuno osigurati svoje narodne osebine, potpuna emancipacija Ukrajinaca od Rusa.

Promatrajući stvar s toga gledišta moramo doći do zaključka: upravo kad i nebi bilo posebnog ukrajinskog naroda, u našem bi bilo interesu, da ga stvorimo. No ukrajinski narod ne treba tek umjetno stvarati. On je tu, a što je još više, on postoji već vrlo dugo, pače je postao još prije ruskoga, kako ćemo se kasnije osvjedočiti.

Ukrajinski je pokret za oslobodjenje nailazio baš kod slavenskih naroda na nerazumijevanje i antipatije i to isključivo zato,

što je taj pokret uperen protiv ruskoga, dakle protiv slavenskoga jarma. No to je sasvim krivo, jer u praksi slavenski jaram nije ništa snosniji ni ugodniji od kojega drugoga.

Ako prihvatimo nesumnjivo istinitu tvrdnju, da su oznake posebnoga naroda zajedničke historičko - političke tradicije, zajednički političko-kulturni i ekonomski interesi i zajedničke aspiracije za budućnost, onda moramo priznati, da su Ukrajinci isto tako poseban slavenski narod, kao i Poljaci, Česi, Hrvati, Rusi i t. d. Ukrajinci su sasvim nezavisno od Rusa utemeljili svoju državu, te se razvijali u sasvim različitim prilikama, te premda i jedni i drugi vuku početke svoje kulture iz Bizanta, ipak su stvorili — svaki prema svom narodnom karakteru — dvije sasvim različite kulture.

Premda poseban jezik nije baš bitno nuždan znak za pojam naroda, kao što to vidimo kod Hrvata i Srba, kod Engleza Amerikanaca, kod Nijemaca i Holandeza i t. d., ipak se Ukrajinci i u jezičnom pogledu bitno razlikuju od Rusa. Ja sam se ovdje u Lavovu jednom zgodom razgovarao s ruskim zarobljenicima. Bio je među njima jedan Rus iz moskovske i jedan Ukra-

jinac iz černigovske gubernije. Počeše oni medju ostalim govoriti i o ukrajinskom jeziku. — A što? — rekao je Rus. — Ukrajinški je jezik gotovo jednak ruskom: ja kažem „atjec“, a on „otec“, ja „matj“, a on „maty“, ja „radnoj“, a on „ridnyj“; pa je li tu velika razlika? — Na to mu je Ukrajinac odgovorio: — Da, da, brate, to je istina, ali ako ja kažem „čoboty“ (čizme, ruski: sapagi), pa ako kažem „čerevyky“ (cipele, ruski: botinki), hoćeš li me onda razumjeti? — Ne — odgovorio je Rus — jer se te stvari kod nas sasvim drukčije zovu.

Tu je ovaj Ukrajinac — inače sasvim obični seljak — vrlo zgodno rekao, jer na koncu konca svi slavenski jezici imadu veoma mnogo zajedničkih riječi, a pogotovo ruski i ukrajinski, ali se na temelju sličnosti ne smije govoriti o identičnosti, ili, kako to mnogi hoće, jednostavno proglasiti jedan jezik dialektikom drugoga. Ta hrvatski i ruski jezik imadu čak 90⁰/₀ riječi zajedničkoga korijena, pa za to ipak nitko ne tvrdi, da su hrvatski i ruski jezik jedno, a još manje, da su Hrvati i Rusi jedan narod.

Što se tiče ukrajinskoga jezika, spada on u skupinu istočno slavenskih jezika, kamo spada takodjer hrvatsko-srpski i bugarski, a po svom izgovoru stoji ukrajinski jezik prema ruskom od prilike u takvom odnošaju, kao češki prema poljskom.

Isto se tako Ukrajinci na pr. svojim narodnim običajima i svojim narodnim pjesmama u mnogočem više razlikuju od Rusa, nego baš od Hrvata, Srba i Bugara. To je napokon sasvim naravno, jer Hrvati bez sumnje potječu iz iste skupine slavenskih plemena, iz koje je kasnije postao ukrajinski narod. Povjest veli, da je t. zv. Velika ili Bijela Hrvatska bila tamo negdje iza Karpata u istočnoj Galiciji, gdje danas žive Ukrajinci.

Napokon se Ukrajinci razlikuju od Rusa i u antropološkom pogledu. Premda bi danas bio nonsens govoriti o čistoći rase, te isključivo na antropološkim razlikama dokazivati posebnost kojega naroda, ipak ću navesti i antropološke momente, iz kojih proizlazi, da je veća razlika između Rusa i Ukrajinaca, nego između Rusa i Poljaka. Ukrajinci naime prema istraživanju učenjaka Denikera, Volkova i Ivanovskoga spadaju u istu antropološku grupu.

u koju spadaju i južni Slaveni. Oni spadaju k t. zv. adrijatičkoj ili dinarskoj (crnomorskoj) rasi. (Glavne oznake: visok rast, tamna boja kose i očiju.) Rusi pak i Poljaci spadaju k t. zv. vislanskoj i istočnoj rasi (niski rast, svjetla boja kose i očiju).

Slijedeća će nam tablica najbolje omogućiti isporodbu triju velikih istočno-evropskih naroda: Rusa, Ukrajinaca i Poljaka.

	Ukrajinci	Rusi	Poljaci
Tjelesna visina	1670 $\frac{m}{m}$	1657 $\frac{m}{m}$	1654 $\frac{m}{m}$
Objam prsiju	55·04	52 18	54·11
Dužina ruku	45·07	46·00	45·07
Dužina nogu	53·06	50·05	52·01
Index lubanje	83·02	82·03	82·01
Index nosa	68·07	68·03	66·02
Širina lica	180·00	182·00	181·00
Index lica	78·01	76·07	76·03
Boja kose i očiju	plav	29·05 $\frac{0}{0}$	37 $\frac{0}{0}$
	smedj	35·00 $\frac{0}{0}$	41 $\frac{0}{0}$
	crn	35·05 $\frac{0}{0}$	22 $\frac{0}{0}$

Ovi brojevi, koje su ustanovili ruski učenjaci Ivanovskij i Volkov jasno dokažu, da je sasvim krivo mišljenje, da su

Ukrajinci rusificirani Poljaci ili polonizirani Rusi. Isto se tako iz tih brojeva vidi, da je sasvim neistinita tvrdnja, da su Ukrajinci tobože neka mješavina Slavena i mongolskih nomadskih plemena. Baš protivno, u tjelesnom sastavu Ukrajinaca ne dadu se dokazati nikakvi utjecaji mongolske rase, kao što je to u velikoj mjeri slučaj kod Rusa.

I.

Teritorij Ukrajine.

Ukrajinski narod nastava jedinstven teritorij, koji po svojoj veličini dolazi u Europi odmah iza Rusije. Teritorij Ukrajine obuhvaća nešto preko 850.000 km², te je prema tome podrug puta veći od današnje Njemačke, a preko dvaput od Austro-Ugarske.

Ukrajinski teritorij stanovi južni dio istočne europske ravnice. Proteže se od Karpata do gorja Jajle i Kavkaza, a od obala Crnoga mora i dunavske delte na sjever do močvara u Polijesju i s obih strana srednjega Dnjestra. Velika ravnica između tih pograničnih linija — to je Ukrajina, koja zbog svoje rodne zemlje crnice i zbog svojih bogatih rudnika ugljena, željeza, petroleja i soli spada među najblagoslovenije krajeve na kruglji zemaljskoj. Tu lijepu i bogatu zemlju nastava jedan narod, koji

po svojoj povjesti spada medju najnesretnije, ali koji je ipak uza sve nezgode sve do dandanas sačuvao sve svoje narodne osebine.

Etnografske granice ukrajinskoga teritorija teku na slijedeći način: od dunavskoga rukava Suline i grada Ismaila proteže se granica Ukrajine u Besarabiju preko Akjermana, a zatim duž donjega toka Dnjestra na Orgjejev i Belzi prama Novoselici. U Bukovini se proteže granica Ukrajine preko Storožineca, Vikovca, Moldavica i Kirlibabe k ušću Čeremoša, a odavle prelazi u sjevernu Ugarsku. U Ugarskoj se proteže tokom rijeke Visso i Tisze preko Ujlaka, Beregszasza, Munkacsa, Ungvara, Bardijova, Lublova, te dalje kod riječice Poprada prelazi u Galiciju. U Galiciji čine poljsko-ukrajinsku granicu Grybow, Gorlice, Dukla, Sanok, zatim rijeka San do Jaroslava i Sieniawe. U ruskoj Poljskoj ide zapadna granica Ukrajine istočno od gradića Zamosć, Krasnostaw, Lukow, Siedlce, Drohiczyn i svršava se u guberniji Grodno kod izvora rijeke Narew u Bialovieškoj šumi.

Kroz gubernije Grodno i Minsk teče sjeverno - ukrajinska granica preko rijeke

Jasjolde i Vigonošč-jezera prama Pripetu, a odavle teče duž te rijeke sve do njena ušća u Dnjepar. Daljnji tečaj sjeverne granice označuje u černigovskoj guberniji tok Dnjepa do Lojewa, a zatim gradovi Mglin, Počep i Esman; u kurskoj guberniji gradovi Rilsk, Sudža, Obojan, Koroča i Oskol; u voroneškoj guberniji tok Dona kod Ostrohožska i grad Novohopersk.

Istočna se granica proteže kroz područje Dona uz rijeku Hoper do njena ušća, zatim uz Kalitvu i donji Donec i Don do Novočerkaska, a odavle zakreće prama Salu, te od Sala preko Manič-jezera ide prema Kavkazu. Ovdje je granica jako neustaljena, jer ovamo struji u posljednje vrijeme živahna kolonizacija ukrajinskoga pučanstva tako, da su ukrajinski koloniste u dugoj liniji doprli već do Kaspijskoga jezera. Na svaki način su krajevi na sjever od Pjatihorska, Labinska, Majkopa i Tuapse na Crnom moru ukrajinski.

Ako ove granice Ukrajine sravnimo s dosadašnjom kartom Europe, opazit ćemo, da je ukrajinski teritorij podijeljen medju dvije države: Austro-Ugarsku i Rusiju. Ali ti su dijelovi silno nejednaki. Austro-Ugarska posjeduje tek $\frac{1}{11}$ Ukrajine, dok se sve

ostalo nalazi pod Rusijom. Politička razdioba država na krunovine i gubernije provedena je bez obzira na etnografske prilike. Zato nam se često put može pričiniti, kad čitamo statistiku, da Ukrajinci čine tek kolonije. Ali tomu nije tako. Kad na pr. čitamo, da Ukrajinci u gub. Voronež iznose 36% pučanstva, onda to ne znači, da oni tu žive kao manjina izmiješana s Rusima, jer južni kraj te gubernije leži na teritoriju Ukrajine i tu ukrajinsko pučanstvo živi u kompaktnoj masi (na pr. Ostrohožsk 94% Ukrajinaca, Bohučar 83% i t. d.) dok je veći dio gubernije, sjeverni etnografski sasvim ruski.

Da uzmognemo sebi stvoriti preglednu sliku o etnografskim odnošajima na Ukrajini, moramo segnuti za statistikom. U Austro-Ugarskoj iznosi ukrajinski teritorij 75.000 km² s 4,200.000 ukrajinskoga pučanstva (istočna Galicija, sjevero-zapadna Bukovina i sjevero-istočna Ugarska). No mi ćemo svoju pažnju posvetiti ruskoj Ukrajini. Statističke date su izvadjene iz službenog ruskog izvještaja od god. 1910., a postoci o narodnosnim odnošajima iz prvoga ruskoga popisa pučanstva od god.

1897. Ove statistike dakle svakako nijesu udešene u korist Ukrajinaca.

Počmimo od austrijske granice s gubernijom Volinj (71.700 km², 3,850.000 stan.). Ukrajinci tu iznose 70⁰/₀, Židovi 13⁰/₀, Nijemci 6⁰/₀, Poljaci 6⁰/₀, Rusi 3⁰/₀, a Česi 1⁰/₀. K guberniji Volinj treba dodati guberniju Holm s 390.000 Ukrajinaca (u glavnom okolice Hrubešova i Tomašova) i južni dio gubernije Grodno s 440.000 Ukrajinaca (oko Bresta, Kobrynja, Bjelska) i napokon južni dio gubernije Minsk s 390.000 ukrajinskoga pučanstva (oko Pinska i Mo-syra).

Susjedno Podolje (42.000 km², sa 3,740.000 stan.) ima 81⁰/₀ Ukrajinaca, 9⁰/₀ Židova, 3⁰/₀ Rusa, i 2⁰/₀ Poljaka. U Besarabiji, naseljenoj pretežno Rumunjima, broji ukrajinsko pučanstvo 460.000 (oko Hotina i Akermana). Dalje je gubernija Kijiv (51.000 km², 4,570.000 stan.). Tu iznose Ukrajinci 79⁰/₀, Židovi 12⁰/₀, Rusi 6⁰/₀, Poljaci 2⁰/₀. Mnogo je jače izmiješana gub. Herson (71.000 km², 3,450.000 stan.) sa 54⁰/₀ Ukrajinaca, 21⁰/₀ Rusa, 12⁰/₀ Židova, 5⁰/₀ Rumunja, 1⁰/₀ Bugara i 1⁰/₀ Poljaka.

To su ukrajinski krajevi s desne strane Dnjepra. K njima se priključuju krajevi s li-

jeve strane te rijeke i to gub. Černihiv (52.000 km², 2,980.000 stan.), u kojoj Ukrajinci iznose 86% pučanstva, zatim gub. Poltava (50.000 km², 3,580.000 stan.) s 98% Ukrajinaca, guber. Harkiv (54.000 km², 3,250.000 stan.) s 7% Ukrajinaca. Ostalo otpada na Ruse i Židove. K ovom teritoriju priključuju se dijelovi gub. Kurska s 670.000 Ukrajinaca (Putivlj, Hrajvoron, Novooskol), južni dio gubern. Voronež s 1,210.000 Ukraj. (Ostrohožsk, Bohučar, Birjuč, Valujki) i zapadni dio donskoga područja s 980.000 Ukr. (oko Taganroga, Rostova i t. d.).

Sad pristupamo k trećoj grupi korjenitih ukrajinskih zemalja. Gub. Ekaterinoslav (63.000 km², 3,060.000 stan.) sa 69% Ukrajinaca, 17% Rusa, 5% Židova, 4% Nijemaca, 2% Grka i po 1% Tatara, Bjelorusa i Poljaka. Gub. Taurija (60.000 km², 1,880.000 stan.) ima 42% Ukrajinaca, 28% Rusa, 13% Tatara, 5% Nijemaca, 3% Bugara, 3% Židova i 1% Armenaca. U kubanjskom području (92.000 km², 2,630.000 stan.) iznose Ukrajinci 47%, Rusi 44%, a različita kaukaska plemena 9%. U pograničnom području Stavropolja, Tereka i Crnoga mora ima 510.000 Ukrajinaca. Ali

u ove je krajeve u posljednje vrijeme počela silno strujati ukrajinska kolonizacija tako, da su se ti odnošaji od god. 1898. sigurno promijenili i da je ovdje broj Ukrajinaca sad mnogo veći.

Osim toga živi preko 600.000 Ukrajinaca u gub. Astrahan, Saratov, Samara i Orenburg. Ako uzmemo u obzir porast pučanstva od g. 1898. i ukrajinske kolonije u Sibiriji (500.000), u Kanadi (200.000), Braziliji i Argentini (60.000), onda možemo sasvim mirne duše ustvrditi, da broj Ukrajinaca iznosi oko 36 mil. Od toga živi na jedinstvenom teritoriju preko 33 mil.

Prema tome zauzimaju Ukrajinci po broju drugo mjesto medju slavenskim narodima, a šesto medju narodima Europe, jer dolaze odmah iza Nijemaca, Rusa, Engleza, Franceza i Talijana.

II.

Postanak i pad stare ukrajinske države.

Bogati i plodni kraj jugoistočne Europe, današnja Ukrajina, mamila je oduvijek k sebi mnoge narode. Taj je kraj već starim Grcima bio žitnica. Na nj se polakomio i perzijski kralj Darije. Kroz tu je zemlju takodjer vodio put iz Azije u zapadnu Europu. To je bio uzrok, da je zemlja vrlo često mijenjala svoje gospodare. Bijahu tu Skiti, Goti, Huni, Avari, Sloveni, Mađari, Pečenezi, Kumani, Tatari i mnogi drugi. Nijedan od tih naroda, osim Slovena, nije proveo stalne ni opširne kolonizacije. Slavska su plemena kolonizirala teritorij današnje Ukrajine već u VI. i VII. stolj., a ta je kolonizacija prema najnovijim istraživanjima imala poteći iz negdašnje

„Velike Hrvatske“, a današnje ist. Galicije. Iz te su slavenske mase, rascijepkane u bezbroj plemena, normanski Rusi ili Varjazi organizirali samostalnu slavensku državu sa središtem u Kijevu. Na taj je eto način postala davna ukrajinska država. Iz slavenskih plemena, koja su ušla u sastav kijevske države, postao je rusinski ili ukrajinski narod. Kijevska je država dakle početak ukrajinske države, a nipošto današnje Rusije, kao što to mnogi slijedeći ruske povjesničare sasvim neispravno drže. Zemlja se iz početka zvala „Rusj“, a narod je sam sebe zvao Rusiči ili Rusini.¹⁾ Kasnije se počelo ime „Rusj“ gubiti. Zemlja je počela dobivati novo ime „Ukrajina“, a narod se počeo zvati „Ukrajinci“. Staro ime „Rusin“ zadržalo se je do danas još jedino u Galiciji, Podolju i Volinju, ali se i tu rapidno brzo gubi. U cijeloj je ruskoj Ukrajini ime „Rusin“ danas sasvim zaboravljeno, tudje i nepoznato. Taj narod sam sebe zove danas u Rusiji isključivo Ukrajincima. Služ-

¹⁾ Rusini se u srednjovježnom grčkom pisalo Ρουθηνοι (ali se čitalo: Rusini), koje je u latinskoj transkripciji glasilo Rutheni. Otuda potiče njemačko Ruthenen, koje bi zapravo moralo glasiti Rusinen.

beni ruski naziv „Maloros“, ostao je u narodu tudj i nepopularan, te ne može nikako da se udomi. Zato ću ja radi jasnoće i za staru rusinsku državu upotrebljavati naziv „Ukrajinski“.

Ta ista dinastija normanskoga porijekla (Rurikovići), koja je u VIII. ili IX. vijeku utemeljila starorusinsku ili starorusku¹⁾ (ukrajinsku) državu sa središtem u Kijevu, podjarmila je u drugoj polovici X. ili u XI. vijeku takodjer mnoga slavenska i finska plemena medju Volgom i Okom. Tu je zavládala jedna pokrajna linija ruske dinastije, prenóseći támo početke bizantinske kulture. Ta podjarmljena, sasvim različita od rusinske etnografska masa primila je isto tako od vladajuće dinastije ime rusko („russkie ljudi“ t. j. ruski podanici, jer čovjek u starom znači isto to što i podanik, rob). Uspomena je na to ostala u ruskom još i danas, jer se i danas Rus zove „Ruskij“ čovjek). Takvo nametanje imena nije bilo u srednjem vijeku ništa neobično. Tako postade ime francusko, englesko, bugarsko i t. d. Iz toga se vidi, da je sasvim neispravan način prikazivanja u našim

¹⁾ Jer od „Rusin“ pridjev glasi „ruski“, a ne „rusinski“; baš kao na pr. Srbin — srpski.

povjesnicama, kao da današnja Rusija izvodi početak iz Kijeva. To ne odgovara faktičnom stanju stvari ni rezultatima nauke a može se možda u toliko opravdati, u koliko stoji tvrdnja, da današnja francuska država proizlazi iz germanske Frankonije Karla Vel.

Od rijeke i grada Moskve, koji je bio središtem te nove države, počеше susjedi Ukrajinci i Poljaci nazivati narod te nove države *Moskali* (Moskovima), kojemu odgovaraju lat. nazivi *Moscoviti* ili *Mosci*, i franc. *Moscovites*, *Moscovie*, upotrebljavani od XIV.—XVIII. st. za oznaku današnje Rusije. Na latinskim, francuskim i engleskim mapama Europe iz XVII. i XVIII. stoljeću označena je Rusija s „*Moscovitia sive Tartaria*“, a Ukrajina od Karpata do Dona s „*Russia seu Ukraina*“.

Narodi tih dviju slavenskih država razvijali su se sasvim nezavisno jedan od drugoga, u sasvim različitim geografskim, gospodarskim i političkim prilikama, tako, da se medju njima nikako nije moglo razviti čuvstvo jedinstva. Oni su se odmah od svoga postanka smatrali za dva posebna naroda. Izmedju obih država razvila se oštra rivalizacija, koja je prvotne

razlike i opreke izmedju ta dva naroda još samo jače povećala i zaoštrila. Jedna je država počela potkopavati eksistenciju druge. Kijivski su knezovi nastojali svoju zemlju teritorijalno proširiti prema sjeveru, a Moskovi (Rusi) su opet pod svaku cijenu gledali, da se domognu plodne Ukrajine. Iz početka je premoć bila po strani Ukrajine, te se činilo, da će ona konačno pobijediti i utjeloviti Rusiju k Ukrajini. Tako se osobito činilo, kad se kijevska država konsolidirala primivši u X. stolj. za Vladimira Vel. vjeru i kulturu iz Bizanta. Ali je na žalost ta sila i sredjenost kijevske države potrajala vrlo kratko. Malo iza smrti Vladimira Vel. nutarnje i vanjske političke prilike prouzročiše cjepkanje i padanje kijevske države. Zemlja se uslijed nesredjenog naslijednog pitanja raspala u bezbroj gotovo sasvim nezavisnih kneževina. Medju knezovima nastadoše ljute borbe za veliko-kneževsko prestolje u Kijivu, jer je kijivski veliki knez još uvijek imao bar nominalnu vrhovnu vlast nad svim kneževinama staro-ukrajinske (rusinske) države. Ta je unutrašnja svadja i nesredjenost, naravno, bila od koristi samo okolišnim susjedima: Moskoviji (Rusiji), Litvi i Poljskoj, koji

počeše opkrajati ukrajinski teritorij. No odlučni su udarac zadali Ukrajini istom Tatarima, opustošivši u XIII. i XIV. v. cijelu zemlju i uzdrnavši do temelja državnu organizaciju.

Zbog susjedstva Tatara, koji se ustališe na obalama Crnoga Mora i nad Donom, pada značenje Kijiva kao državnog središta, a težište se ukrajinske države prenosi više na zapad, u Volinju i Galiciju. Tu se do većeg političkog značenja podigla u XIII. vij. galičko-volinjska kneževina, gdje je zavladao Roman, potomak starije linije Rurikovića, koji je podbio pod svoju vlast i Kijiv (U Kijivu je vladao Romanov namjesnik).

Kad su galičko-volinjski knezovi Roman i sin mu Danylo učvrstili svoju državu, pokušali su, da svoju vlast prošire na istoku na cijelu Ukrajinu. Ali njihovi pokušaji ostadoše bez uspjeha, jer su Tatari na lukavi način rovarili i šijali razdor između naroda i knezova i jer su također zapadni susjedi Poljska i Ugarska počeli vrlo ljubomorno promatrati razvoj nove galičko-volinjske države. Zbog toga ostadoše bezuspješni pokušaji Danila Romanovića, da te države predobije za protutatarski savez.

Isto tako ostadoše i ostale zapadno-europejske države ravnodušne. Ipak plan protatarskoga saveza nije ostao za galičko-volinjsku kneževinu sasvim bez koristi, jer je papa poslao knezu Danilu kraljevsku krunu (god. 1.253.) u znak priznanja za njegov rad na obranu kršćanstva i evropske kulture pred tatarskim poganstvom i divljaštvom. Karakteristično je takodjer jedno pismo poljskoga kralja Ladislava Lokietka (oko 1.300) papi, u kojem ističe velike zasluge ukrajinskih knezova za kršćanstvo, nazivajući Ukrajinu predzidjem kršćanstva („antemurale christianitatis“).

Danilo je primio crkvenu uniju s Rimom, a njegov se mlađji sio Roman oženio s posljednjom Babenbergovkom Gertrudom i bio kratko vrijeme knezom Austrije, ali se nije mogao održati pred českim kraljem Otokarom II.¹⁾

Galičko-volinjska je kraljevina postojala sve do 1.340. god. Tu se je odsad

¹⁾ Kasnije je Rudolf I. Habsburški izagnao Otokara iz Austrije, jer je na nepravan način prisvojio to leno. No, protiv Romana, pravnoga nasljednika austrijskoga lena, sigurno ne bi njemački car istupio, te bi prema tome po izumrcu Babenbergovaca povijest Austrije pošla drugim smijerom.

jedino mogao nesmetano razvijati kulturni i politički život ukrajinskoga naroda, jer je istočna Ukrajina bez prestanka krvarila u teškoj borbi s tatarskim hordama. Ta je perioda u ukrajinskom životu osobito važna, jer je u njoj došlo do neutralizacije bizantinskih elemenata kroz kulturno zbliženje galičko-volinjske kraljevine k zapadu. Zapadna je kultura počela na Ukrajini hvatati sve dublje korijen. Strujala je ona, slično kao i gdje drugdje, posrednim putem preko Njemačke. U XIII. su vijeku osnovani mnogi gradovi na njemačkom pravu. Nema, sumnje, da bi se ova mlada, zapadno-ukrajinska država, s vremenom sa svim priklopila k zapadu i da bi ojačana ponovno pokušala, da oslobodi istočnu Ukrajinu od tatarske opasnosti. Medjutim razvoj historičkih prilika nije dopustio, da do toga dodje. God. 1336. sklopiše Ugarska i Poljska savez sa svrhom, da potpuno unište galičko - volinjsko kraljevstvo. Nastade period borbe, u kojem je ova mlada ukrajinska država podlegla. Godine 1370. anektirala je Poljska Galiciju (t. j. današnju ist. Galiciju) i Holm. To je bio velik udarac za narodni razvoj, jer su Poljaci odmah od prvoga početka počeli nastojati,

da novoanektirane ukrajinske zemlje u svakom pogledu što jače izjednače s Poljskom.

Malko drugačije su se odigrali događaji u Volinju s Kijevom, koji je sretno odbio poljske napadaje. Tu se pod vladom kneza Ljubarta (g. 1340.—1395.) nastavio ukrajinski narodni život. U Volinju i Kijivu se dakle najdulje održala ukrajinska samostalnost.

U XIV. v. zavládala je Litva nad jednim dijelom ukrajinskih zemalja na Istoku, Pod Litvu padoše redom stare ukrajinske kneževine kao Černihiv, Siver, Turov-Pinsk i Kijiv, a napokon i Volinj, koji je dobrovoljno primio litavski protektorat. Tim je činom propala posljednja ukrajinska sasvim nezavisna državna tvorevina. Ali gubitkom državne samostalnosti nije prestao narodni i politički život, jer je litavsko političko načelo glasilo: ne dirati u narodni ukrajinski karakter i ne uvoditi nikakvih novotarija. Litavski knezovi-osvajajući počеше se ubrzo asimilirati sa svojim ukrajinskim (rusinskim) podanicima. Napokon primiše ukrajinsku vjeru i narodnost, te počеше protežirati kršćanstvo u istočnoj formi i štititi stare ukrajinske kulturne tra-

dicije i pravne običaje. Pod uplivom knezova i plemstva počela se i sama litavska država ukrainizirati. I sve bi pošlo započetim tokom, da nije Litva baš u tom stadiju ukrainiziranja stupila u jednu novu političku kombinaciju t. j. u personalnu uniju s Poljskom. Mladi i ambiciozni litavski veliki knez Jagelo imao je velike osobne i dinastičke planove hoteći sjediniti pod svojom vlašću Litvu, Ukrajinu i Poljsku („Jagelonska ideja!“), te se zato oženio s poljskom kraljicom Jadvigom, kćerju ugarsko - hrvatskoga kralja Ljudevita Velikoga. Tim je činom Jagelo doduše postao poljskim kraljem, ali je izgubio simpatije litavskoga i ukrajinskoga plemstva, koje se protivilo uniji s Poljskom, te priznalo svojim vladarom Jagelovog brata od strica, Vitolda, a kasnije Jagelovu rođenu braću Žigmunta i Svidrigajla. To je sve prisililo Jagela, da se u provadjanju svojih planova opre na poljskom plemstvu, koje je oduševljeno prihvatilo tu novu političku kombinaciju. U savezu s poljskim magnatima počeo je Jagelo svim mogućim sredstvima pokušavati, da provede na Litvi i Ukrajini asimilaciju s Poljskom i političko zbliženje i da tako ta tri naroda (poljski,

litavski i ukrajinski) sjedini u jednu državnu tvorevinu s eminentno poljskim karakterom. Medjutim ti Jagelovi pokušaji nijesu uspjeli, jer je on u par godina htio da provede ono, što mogu učiniti samo stoljeća.

Što se tiče ukrajinskih zemalja treba razlikovati zapadne od istočnih. Zapadne su ukrajinske zemlje (Galicija) već otprije bile pod neposrednom poljskom vlašću, pa je tamo polonizacija ukrajinskoga plemstva mnogo brže napredovala, dok su istočne ukrajinske zemlje došle tek pod posredni poljski upliv, kad je poslije Svidrigajlove smrti postao velikim knezom Litve i Ukrajine Jagelov sin, Kazimir, koji je kao latinac po odgoju i kao poljski kralj (po smrti očevoj postao je Kazimir poljski kralj) počeo protežirati Poljake. Poslije smrti Kazimirove izabirali su Poljaci za svoje kraljeve uvijek Jageloviće, a to zato, jer su oni bili naslijeđni litavski i ukrajinski knezovi, te se jedino na taj način mogla kontinuirati personalna unija između Poljske, Litve i Ukrajine. Razumije se, da su se Jagelovići kao poljski kraljevi sasvim polonizirali i postali najveći propagatori poljske državne ideje u Litvi i Ukrajini. Uza sve to su se poljske institucije u istočnoj Ukrajini

primale vrlo sporo, te nikad nije uspjelo, da se ovi krajevi sasvim izjednače s ostalim dijelovima poljske države i da se ta poljska državna vlast ustali. To je baš i omogućilo, da se na istoku formira nova ukrajinska narodna institucija pod imenom zaporoških kozaka,¹⁾ koji su, kako ćemo kasnije vidjeti, kroz nekoliko vijekova bili reprezentanti ukrajinske političke misli i koji su stupili u borbu protiv Poljske za narodnu samostalnost Ukrajine. Te su kozačke tradicije u ukrajinskom narodu još i danas silne, pa to i jeste uzrok, što nekoji protivnici ukrajinstva hoće da ga prikažu kao ludo maštanje i čežnju za povratkom preživjelih kozačkih vremena.

Upliv Poljske na ukrajinske zemlje ojačao se od god. 1569., kad se personalna unija medju Poljskom i Litvom (i Ukrajinom) promijenila u realnu i kad su aktom te unije (to je t. zv. lublinska unija) ukrajinske zemlje bile ocijepljene od Litve i

¹⁾ Te ukr. kozake treba vrlo točno razlikovati od ruskih (moskovskih) donskih kozaka i t. d., s kojima ukrajinski kozaci, osim imena, nemaju više ništa zajedničko. Danas ukrajinskih kozaka (osim kubanjskih) uopće više nema. Ukrajinci služe u regularnoj ruskoj vojsci.

neposredno pripojene k Poljskoj. Medjutim se takav položaj nije mogao trajno održati. Nije prošlo ni sto godina, a Ukrajina je poduzela borbu za ocijepljenje od Poljske i za narodnu samostalnost. Poduzelo je tu borbu ukrajinsko kozačtvo pod vodstvom hetmana Bogdana Hmeljnickoga (g. 1648.)

Iz početka je ime „kozak“ (tatarskog porijekla) značilo slobodna čovjeka i lakog konjanika. Takvih je ljudi bilo dosta u istočnim krajevima Ukrajine, jer su ti krajevi vrlo često trpjeli od tatarskih pustošenja. U drugoj polovici XVI. v. stvoriše ti ljudi jednu vojničku, kozačku republiku. Sjedište se te republike zvalo „Sič“, a ukrajinski kozaci dobiše ime „zaporošci“ t. j. ljudi „za porohima“, za pragovima na rijeci Dnjepru. Premda je iz početka isključivom svrhom toga vojnčkoga udruženja bila obrana kršćana od Tatara i Turaka, ipak oni vrlo brzo postadoše silan politički faktor ukrajinskoga naroda. Budući da su ukrajinski kozaci proglasili slobodu za svakoga tko stupi u njihove redove i budući da su počeli sve oštrije istupati u obrani interesa ukrajinskoga naroda, razvila se između njih i poljske državne vlasti mržnja i borba.

Kad su pak Poljaci pokorivši ukrajinske kozake htjeli, da i u istočnoj Ukrajini uvedu kmetstvo i tako zauvijek onemoguće kozaštvo, nastalo je medju Zaporošcima silno vrijeme, koje se napokon pretvorilo u očiti ustanak pod vodstvom Hmeljnickoga. Ustanak se završio porazom Poljaka i potpunim ocijepljenjem istočne Ukrajine od Poljske g. 1654.

III.

Nova ukrajinska država i njezin savez s Rusijom.

(1654.—1781.)

Kad je Bogdan Hmeljnickij ocijepio ist. Ukrajinu od Poljske, lebdjele su mu pred očima različite političke kombinacije. Jedna je bila primiti protektorat Turske, druga Švedske i napokon treća stupiti u savez s Rusijom. Kombinacije sa Švedskom i Turskom nijesu uspjele, jer ni jedna ni druga nije mogla dati dovoljne pomoći protiv Poljske. Za to se Hmeljnickij napokon obratio k Rusiji, koja se međjutim takodjer dugo ustručavala, da stupi u savez s Ukrajinom, jer se nije htjela zamjeriti Poljskoj. Bogdanu je Hmeljnickomu pak baš najviše bilo stalo do toga, da uplete Rusiju u rat s Poljskom, iz kojega bi Ukrajina mogla izvući korist, oslobodivši od

Poljske i zapadne ukrajinske zemlje (Galiciju, Volinj, Holm).

U siječnju g. 1654. sklopljena je ipak unija s Rusijom u Perejaslavu. To su t. zv. „Članci Bogdana Hmeljnickoga“. Ugovor je sklopljen na brzu ruku tako, da mnoga važna pitanja ostadoše nedovoljno precizirana, ali uza sve to, nosi ovaj akt eminentan karakter međunarodnoga ugovora t. j. ugovora između dviju međusobno neovisnih država. Ukrajina prema tom ugovoru zadržava u potpunom opsegu državni karakter: posebnu vladu sa suverenim izbornim hetmanom na čelu, posebnu vojsku, financije i diplomaciju. Imala je dakle Ukrajina manje veza s Rusijom, nego današnja Ugarska s Austrijom. Ruska je vlada općila s ukrajinskom preko ministarstva za vanjske poslove, dakle baš tako, kao i sa svakom drugom državom. Ali se brzo na Ukrajini i u Rusiji objaviše dvije sasvim oprečne struje. Dok je Ukrajina smatrala savez s Rusijom više kao prolaznu političku nuždu u svrhu bolje obrane od Poljske i kao put k potpunoj samostalnosti, Rusija je baš protivno ovaj savez s Ukrajinom počela smatrati za zgodnu priliku

podjarmljenja Ukrajine. Naravno, da je između tih dviju, tako oprečnih struja moralo brzo doći do sukoba. Već je Bogdan Hmeljnickij dobro uvidio, da Rusija ne misli ugovora obdržavati. Za to se je počeo spremati, da prekine uniju s Rusijom, te počeo pregovarati sa švedskim kraljem Karlom X., ali ga je u tom smrt zapriječila. Medjutim je nezadovoljstvo na Ukrajini sve više raslo, zbog uplitanja Rusije u unutrašnje ukrajinske prilike. Hetman Vyhovskyj je odlučio, da sasvim prekine uniju s Rusijom. Iz početka je on gojio nade u pomoć Švedske, ali kad je ona sklopila s Rusijom mir, počeo je Vyhovskyj pregovarati s Poljskom. Ti su pregovori doveli do sporazumka. Njihovom je posljedicom bio ugovor u Hadjaču god. 1658., prema kojemu je Ukrajina imala opet stupiti u tripartitsku uniju s Poljskom i Litvom uz garanciju najopširnije državne autonomije. Poljski je kralj potpisao taj ugovor, ali ga poljski sabor nije htio potvrditi, nego je tražio aneksiju Ukrajine. Ukrajinska je vlada medjutim izdala manifest na evropske vlasti, u kojem je notificirala prelom odnošaja s Rusijom i uzroke toga preloma. Između Rusije i Ukrajine je buknuo otvo-

reni rat, u kojem je Vyhovskij kod Konotopa g. 1658. Ruse upravo hametom potukao. (U tom je boju poginulo 40.000 Rusa.) No držanje poljskoga sabora je pokvarilo sve lijepe planove hetmana Vyhovskoga. Prekinuvši uniju s Rusijom, nije mogao da dodje do sporazumka s Poljskom, te je ostao na cjedilu. U to je vrijeme potučena Rusija stupila s novim predlozima, davajući Ukrajini mnogo povoljnije uvjete od Poljske. To je sve prouzročilo, da je Vyhovskij zbog svoje „polonofilske“ politike izgubio uporište u narodu. Protiv Vyhovskoga se digla otvorena buna. On je morao odstupiti, a na njegovo je mjesto došao sin Bogdana Hmeljnickoga, Juraj, koji je sklopio novu uniju s Rusijom. I u toj je uniji bila Ukrajini zajamčena davniya potpuna državna autonomija. Rusija je zajamčila Ukrajini državnu autonomiju, tek od nužde, te je upotrebljavala svaku zgodu, da tu autonomiju dokine. U tu je svrhu ruska vlada igrala dvoličnu igru, da sasvim podjarmi Ukrajinu. U tu je svrhu sklopila Rusija s Poljskom god. 1667. ugovor o diobi Ukrajine (t. zv. Andruševski traktat), prema kojemu Poljska dobiva Ukrajinu s desne strane Dnjepra, a Rusija s lijeve.

Taj je ugovor prouzročio ponovno nezadovoljstvo na Ukrajini. Narod se digao protiv Rusije. Na čelu je toga pokreta bio hetman Dorošenko (1665.—1676.), koji je odlučio ne oslanjati se u politici više ni na Poljsku ni na Rusiju, nego sklopiti savez s Turskom. Turska je primila Ukrajinu pod svoj protektorat i obvezala se obnoviti je u etnografskim granicama „od Peremišlja i Sambora (u Galiciji) do obale Visle i Njemena i do Sivska i Putivlja“ (na sjeveroistočnoj granici černigovske gubernije). Na to je Dorošenko u savezu s Turskom navijestio Poljskoj rat i porazivši Poljake sklopio mir u Bučaču g. 1672., kojim je mirom postigao oslobodjenje zapadne Ukrajine od Poljske. Slijedeće je godine Dorošenko imao poduzeti zajedno s Turskom rat protiv Rusije, ali se međutim Turska uplela u nesretni rat s Habsburgovcima, te nije mogla dati potrebne pomoći protiv Rusije, a pomoć turskoga vazala, krimskoga kana, više je škodila, nego koristila, jer su Tatari mjesto da ratuju, počeli voditi u ropstvo ukrajinske žene i djevojke, a to je moralo u narodu izazvati ogorčenu reakciju protiv saveza s „bisurmanima“ (Tako su Ukrajinci zvali

Turke i Tatare). Dorošenko u stisci pokušao je, da se izmiri s Rusijom uz osiguranje potpune državne autonomije za Ukrajinu, a kad ti pokušaji nijesu uspjeli, odrekao se hetmanske časti. Na to je njegov nasljednik hetman Samojlović sklopio ponovnu uniju s Rusijom, u kojoj je ukrajinska državna autonomija bila silno ograničena. Ukrajina je izgubila pravo samostalnog diplomatskog saobraćaja s drugim državama, a autokefalna ukrajinska crkva s nezavisnim eksarhom u Kijevu, potpala je pod vlast moskovskoga patrijarhe. Bio je to velik udarac za ukrajinsku kulturu, jer je samostalna ukrajinska crkva bila kulturno zbližena k zapadnoj katoličkoj Europi, te je kulturno stajala mnogo više od ruske crkve. U ukrajinskim nižim i višim crkv. školama vladao je latinski jezik i zapadnjačka metoda naučanja, a ukrajinski su profesori studirali u Bologni, Pisi, Sorbonni i t. d. Podredjenje kulturnije ukraj. crkve pod nekulturniju rusku, prouzrokovalo je kao posljedicu padanje ukr. narodne prosvjete i kulture. Dovoljno je spomenuti, da su tadašnje ukrajinske tiskare morale slati svoja izdanja na crkvenu cenzuru u Moskvu, gdje su još u ono vrijeme mnogi

smatrali tiskarsku umjetnost izumom samoga vruga.

U takim teškim prilikama Ukrajina ipak nije izgubila nade u oslobodjenje od Rusije. Zgoda joj se pružila kad se mladi švedski kralj Karlo XII. zaratio s Rusijom. U ukrajinskom su narodu bili još u živoj uspomeni pregovori sa švedskim kraljem Karlom X. (za Bogdana Hmeljnickoga), po kojima bi si Ukrajina uz pomoć Švedske imala izvojštiti potpunu narodnu samostalnosti. Premda ti pregovori uslijed smrti Hmeljnickoga nijesu doveli do žudjenog cilja, ipak su simpatije za Švedsku bile jake. Zato su autonomisti počeli nagovarati staroga Hetmana Ivana Mazepu, da stupi u savez sa Švedskom. No stari se hetman dugo krzmao, bojeći se, da se ne preračuna poput Vyhovskoga i Dorošenka, te je sklopio savez s Karlom XII. istom onda, kad je i švedska vojska stupila na ukrajinski teritorij (1708. god.). To je bilo prekasno, jer je već i ruska vojska zaposjela dobar dio ukrajinskoga teritorija tako, da hetman nije mogao skupiti ni polovicu svoje vojske. Uz to je narod groznim ruskim mjerama bio zastrašen. Zbog svega toga nije Mazepa mogao da sa dovoljnom

silom stupi u boj kod Poltave (1709. g.), te su Švedi i Ukrajinci pretrpjeli poraz. Poslije poraza kod Poltave pobjegao je Mazepa zajedno sa ukrajinskim dostojanstvenicima i s Karlom XII. u Tursku. Za njima ie pošao veliki broj zaporoških kozaka pod vodstvom Hordijenka, oduševljenoga borca za slobodu.

Po Mazepinoj smrti izabraše ti ukrajinski emigranti u tudjini novoga hetmana Filipa Orlyka. Pomoću Turske krenuo je Orlyk na Ukrajinu, gdje je u to vrijeme buknuo ustanak protiv Rusije i Poljske. Medjutim se Turska brzo izmirila s Rusijom, te Orlyka prestala pomagati. Svi Orlikovi pokušaji, da predobije za svoju osnovu ostale europske vlasti, ostadoše bez uspjeha. Orlyk i njegovi drugovi pomriješe u tudjini kao emigranti. Neke ukrajinske emigrante izručiše evropske države Rusiji, te oni pogiboše u progonstvu u Sibiriji.

Premda je poslije bitke kod Poltave svaki otpor Ukrajinaca bio faktički konačno skršen, ipak je ukrajinska autonomija ostala formalno i dalje.

Smrtni je udarac Ukrajini zadao kako vidjesmo, Petar Vel., ali je tek Katarina II. odlučila, da sasvim ukine ukrajinsku dr-

žavnu autonomiju i da Ukrajinu u svakom pogledu izjednači s Rusijom. God. 1775. upale su ruske čete izmenada u zaporošku „Sič“ te je razorile. Tako je palo posljedje uporište Ukrajinaca, sjedište zaporoških kozaka, tih nosilaca demokratske, nezavišnjačke misli na Ukrajini. Katarina II. je sasvim ukinula kozaštvo na Ukrajini, te je od Ukrajinaca formirala nove ruske pukovnije. Danas nema kozaka Ukrajinaca. Današnji se kozaci rekrutiraju iz Rusa, Tatar, Čerkeza i t. d., te nemaju s historičkim ukr. kozaštvom ništa zajedničko.

Najteži je udarac bio za Ukrajince, kad je napokon „liberalna“ Katarina otela slobodu ukrajinskim seljacima, proglasivši ih kmetovima. Ukrajinski je seljak — slobodnjak — postao rob, te je bio i u tom pogledu sasvim izjednačen s nesretnim ruskim mužicima. Taj je korak učinila Katarina II. zato, da na taj način predobije za sebe ukrajinsko plemstvo i da ga „otšteti“ za gubitak autonomije. To je Katarini i uspjelo, jer se više ukrajinsko plemstvo, obasuto milošću i častima, brzo smirilo s novim položajem.

Nije Rusija zatrla samo političku slobodu Ukrajine. Ona ju je skućila i u pro-

svjetnom pogledu. Već samo proglašenje slobodnih seljaka kmetovima, znači fatalnu regresiju u narodnom životu. No to nije sve. God. 1720. izašla je zabrana štampani ukrajinske knjige. Kako je ruska vlast fatalno djelovala na kulturni život naroda, najbolje dokazuje na pr. to, da je oko polovice XVIII. vijeka u jedinoj černigovskoj zemlji bilo 866 ukrajinskih škola, ali već poslije šestdeset godina onakoga vladanja nema tamo u opće ni jedne škole, ni ruske ni ukrajinske.

Za vrijeme zaporoške kozačke republike je prosvjeta na ukrajini uopće stajala razmjerno veoma visoko. Cijela je Ukrajina bila posuta školama. Kad se ruska vlast na Ukrajini ugniježdila, nestalo je pomalo svega toga, te danas Ukrajinci u Rusiji čine jednu od najneprosvećenijih narodnih masa ruske imperije.

IV.

Ukrajina pod Rusijom i Austrijom.

Kod prve diobe Poljske god. 1772. potpala je zapadna Ukrajina, t. j. današnja istočna Galicija, pod habsburšku monarkiju. Nekoliko godina kasnije dobila je monarkija i Bukovinu, koja je prije spadala pod Moldavsku. Kad je zapadna Ukrajina dospjela ispod poljske vlasti pod austrijsku, počeo se u njoj buditi narodni život. Austrijska je vlada poradila oko poboljšanja materijalnog položaja ukrajinskoga seljačtva i oko širenja prosvjete. Premda ta „rutenofilska“ politika nije bila trajna, ipak je donijela narodu korist. Ona je mnogo dopriniela, da ukrajinski narod u Galiciji nije izgubio vjere u svoju egzistenciju ni kasnije, kad se politički život u Galiciji uslijed sporazuma Austrije s Po-

ljacima u šestdesetim godinama počeo razvijati pod uplivom poljskoga plemstva. Ukrajinski narodni preporod u Galiciji, koji je uhvatio korijena još u prvoj polovici XIX. vijeka, nije se više moglo spriječiti. On se razvijao elementarnom silom sve jače i jače, tako da je u posljednje vrijeme zahvatio gotovo cijelu ukrajinsku narodnu masu u Galiciji.

U ukrajinskim zapadnim krajevima, koji su po diobi Poljske dospjeli pod Rusiju (Volin, Podolje, te područje Buga i Kijiva ili t. zv. Podljašje), nije promjena državne pripadnosti donijela nikakvih polakšica. Teška vlast poljskoga (ili bolje poljoniziranoga) plemstva bila je pod ruskom vladom još jače učvršćena. Subalterni upravni organi bijahu obično puko orudje u rukama toga plemstva. Svaki pokušaj ukinuća kmetstva, koji je ovamo dopirao iz istočne Ukrajine, ugušen je odmah u početku kao pokret opasan po državu. Sve, što nije pripadalo poljskom plemstvu, dakle školu, crkvu, literaturni i kulturni život počеше Rusi rusificirati. Taj je rusifikatorski rad ruske vlade išao tako daleko, da su čak iz crkve izbačeni svi specijalno ukrajinski običaji kod bogo-

služenja. (Tobože radi čistoće pravoslavnoga obreda.)

Uza svu rusifikaciju, ipak je pokušaj ukrajinskoga preporoda nastao najprije na istoku, u Rusiji. To je i zato važno, jer iz toga proizlazi, da ukrajinska narodna misao nije narodu imputirana po Austriji ili po Njemačkoj, nego da je ona postala samostalno kao nužna konsekvencija povjesnog razvoja. Ne ćemo se čuditi, što se preporod pojavio najprije u istočnoj, ruskoj Ukrajini, kad znamo, da je ondje najduže živjela ukrajinska državnost u obliku kozačke republike Zaporožaca. Uza sve represalijske ostala je tamo još dugo uspomena na bolja vremena u živoj pameti. Iskra narodnog preporoda, koja je planula na Ukrajini u Rusiji, mogla se u Galiciji, koja je dospjela pod austrijskom vladom u povoljnije prilike, rasplamsati u bujni plamen, dok je u Rusiji sa strašnim represalijama na neko vrijeme bila ugušena. Tako se dogodilo, da je Galicija postala Pijemontom moderne ukrajinske narodne ideje.

Premda je ruska vlada obasula više ukrajinske krugove svojom milošću, samo da ih što jače priveže uz sebe, ipak ukra-

jinska inteligencija nije mogla tako lako pregorjeti gubitak državne ukrajinske autonomije. Optimističke su glave počele sanjariti o intervenciji sa zapada, koja će Ukrajini vratiti staru državnu autonomiju. Naravno, da je to sve bilo držano u najvećoj tajni zbog straha pred čujnom ruskom administracijom, te su takvi planovi rijetko kad došli na javu. Sad znamo, da je god. 1791. bio izaslanik ukrajinske aristokracije, grof Kapnist¹⁾ u Berlinu, da predobije prusku vladu za svoje osnove. On je u Berlinu izvijestio o nezadovoljstvu i ogorčenju medju ukrajinskim narodom, koji je „tiranijom ruske vlade i kneza Potemkina dotjeran u očaj“. Kapnist je povjerljivo zapitao prusku vladu, bi li Ukrajina u slučaju ustanka mogla računati na Prusku. Ovo računanje na Prusku nije novo. I davni su ukrajinski vodje kao Dorošenko, Vyhovskyj i t. d. pertraktirali s brandenburškim izbornim knezovima. Budući da je pruska vlada u ono vrijeme nastojala, da pod svaku cenu uščuva prijateljstvo Rusije, dobio je Kapnist vrlo

¹⁾ Ta je porodica danas već sasvim rusificirana. Kapnistov je praunuk pred nekoliko godina bio ruskim poslanikom u Beču.

uljudan, ali sasvim nejasan odgovor. U isto su vrijeme Ukrajinci poduzeli slične korake i kod francuske vlade. O tom svjedoče tajni akti francuske diplomacije.

Neko se vrijeme činilo, da će Rusija Ukrajini povratiti prijašnju državnu autonomiju. Car Pavao, koji je osudjivao politiku svoje majke, Katarine II., odlučio je, da na Ukrajini zavede opet stari poredak. Drži se, da je cara Pavla na taku odluku nagovorio ukrajinski rodoljub, ministar Bezborodko. No vladanje je Pavlovo trajalo kratko vrijeme, a njegov se nasljednik Aleksander I. opet povratio k političkim principima Katarine II.

Kao uspomena na negdašnju ukrajinsku autonomiju u Rusiji ostalo je jedino gradjansko ukrajinsko pravo, koje još i danas obvezuje u černigovskoj i poltavskoj guberniji na području rodbinskog i nasljednog prava.

Kasniji i najneznatniji pokušaji Ukrajinaca u Rusiji za obnovu autonomije svršili su se obično vrlo tragički. Svaki je takav pokušaj ruska vlada žigosala kao separatizam i irredentizam, te ga je ljuto karala. Da opravda svoj postupak pred kulturnim svijetom i pred Slavenstvom izmislila je

ruska vlada glasovitu bajku „o jedinstvu ruskoga naroda“.

Ali uza sav pritisak živjela je narodna ukrajinska misao u Rusiji dalje. Tu je misao od sada u Rusiji podržavalo ukrajinsko narodno blago: ukrajinske divne narodne pjesme i priče i slavne tradicije ukrajinske literature. Jer ukrajinska literatura nije najmladja sestra medju slavenskim literaturama, kao što to obično neupućeni drže, njezini se počeci počinju sa zorom postajanja pojedinih slavenskih naroda. Ta se literatura počela bujno razvijati već u IX. i X. v. Književnim je jezikom onda bio, kao i gdje drugdje, crkveno-narodni jezik. O jakosti davne ukrajinske literature svjedoče Nestorov i volinjski ljetopis, zatim „Slovo o polku Igorevom“. Te su tvorevine postale na ukrajinskom teritoriju, i u njima se pokazuje tolika pretežnost ukrajinskoga jezika, da ih se apsolutno mora ubrojiti medju najstarije spomenike ukrajinske literature. Napadaji Tatara i gubitak političke samostalnosti prouzročiše zastoje u daljnjem razvoju. No taj je zastoj bio kratak, jer je pod uplivom renesanse i nacionalno-religiozne borbe s Poljacima, Tatarima i Turcima ukrajinska literatura opet

procvjetala koncentrirajući se oko osobe ukrajinskoga mecene kneza Ostrožskoga (na Volinju) i djelatnosti lavovskoga stavropigijskoga bratstva (škole, burse, tiskare i t. d.) Na početku XVII. v. koncentrira se ukrajinska književnost oko osobe kijevskoga eksarhe Petra Mohyle i hetmana Petra Konaševića Sahajdačnoga, osnivača i fundatora t. zv. kijevske mohyljanske akademije. Na prelomu XVII. i XVIII. v. stekao je velike zasluge oko širenja ukrajinske narodne kulture slavni hetman Ivan Mazepa. Poslije katastrofe kod Poltave (1709.), za Petra Vel. i Katarine II. opaža se u ukrajinskoj književnosti neki zastoј. To nije ni čudo, jer teške političke nesreće djeluju kao kljenut na književnost.

No već g. 1798. pojavljuje se Eneida Kotljarevskoga, s kojom se počinje ukrajinski narodni preporod. Kotljarevskyj dakle nije utemeljitelj, nego preporoditelj ukrajinske literature. Baš kano što je na pr. Ljudevit Gaj u Hrvatskoj. Kotljarevskoga je naslijedila cijela plejada ukrajinskih pjesnika i prozaista u Galiciji i u ruskoj Ukrajini, medju kojima su najznatniji Taras Ševčenko (kojega su tvorevine silno djelovale na narodno osvješćivanje), Marko Vovčok,

Panas Myrnyj, Stefan Rudanskyj, Kuljiš, Fedjković, Konyskyj, Nečuj-Levyckyj, Olga Kobyljanska, Ivan Franko, Lesja Ukrajinka, Vynnyčenko, Hrinčenko, Kocjubynskyj i t. d.

Narodni se preporod na Ukrajini, kao i drugdje, razvio pod dojmom romantičke škole, koja je posvećivala osobito pomnu pažnju narodnoj poeziji. Pod dojmom romantičke škole nastupilo je zbliženje između ukrajinske inteligencije i prostoga naroda. Budući da se ukrajinsko visoko plemstvo u brzom tempu rusificiralo, morala se rodoljubna ukrajinska inteligencija osloniti na široke narodne mase. U nadi, da ne može propasti narod s tako divnim poetičkim tvorevinama i narod tako brojan i tako otporan, započela je ukrajinska inteligencija teški rad oko osvješćivanja širokih narodnih masa.

Uz take se prilike malo po malo kristalizirala moderna ukrajinska politička misao. Ljudi se nijesu više toliko oduševljavali za povratak starih kozačkih republikanskih vremena, nego su se prihvatile rada u duhu novovjekih zahtjeva. Narodni je program od g. 1840. prvi ukrajinski program, osnovan na takvim temeljima. Bio je to program tajne ukrajinske organizacije u Kijevu

„Bratstvo Ćirila i Metoda“. Toj su organizaciji pripadali najdarovitiji i najupliveniji ondašnji ukrajinski inteligenti kao pjesnik Ševčenko, etnograf i pisac Kuljiš, historik Kostomarov i dr. „Ćirilo-metodsko bratstvo“ je brzo našlo privrženika po cijeloj Ukrajini. Političkim idealom toga bratstva bijaše slavenska republikanska federacija t. j. savez slavenskih republika, u kojem bi bili i Ukrajinci zastupani kao poseban član. Ustrojstvo te federacije imalo bi biti demokratsko i radikalno-liberalno. Morala bi u pojedinim saveznim republikama slavenskih naroda vladati potpuna sloboda riječi, misli i vjere. Ujedno bi se imalo sve poduzeti, da se podigne pučka prosvjeta. „Bratstvo“ je preporučilo slijedeća sredstva za postignuće tih ciljeva: stvaranje popularne književnosti za narod, približenje k puku u svrhu usmene propagande, poučavanje mladeži u srednjim i visokim školama u duhu „Bratstva“ i t. d.

Rad je toga „Bratstva“ bio ugušen već u samom početku. Na denuncijaciju djaka Josefovića su svi članovi bratstva bili pohvatani i teško kažnjeni tamnicom, zatčenjem i zabranom pisanja i izdavanja svojih djela. Taj okrutni postupak ruskih vlasti,

koji je osudio najuglednije ukrajinske narodne borce na prisilan nerad, prouzrokovao je na neko vrijeme zastoј ne samo u ukrajinskom političkom životu, nego i u kulturnom radu. Istom kad su se u šestdesetim godinama prošloga stoljeća ti narodni borci vratili iz zatočjenja, otpočеше oni opet narodan rad. Politika je zbog ruskog pritiska bila sasvim eliminirana, te je taj rad bio čisto kulturni i filantropski, koji je smijerao za ukinućem kmetstva, podizanjem pučkog blagostanja, gospodarskom organizacijom seljačtva i podizanjem ukrajinskih škola. No reakcionarna je ruska vlada ubrzo i taj rad zabranila usvojivši nazor ministra Valujeva, koji je g. 1863. rekao glasovite riječi: „Ukrajinskoga jezika nije bilo, nema i ne će biti“. Istom kad su represalije donekle prestale, otpočеше Ukrajinci opet malo življi kulturni rad. U sedamdesetim je godinama prošloga stoljeća djelovalo u Kijevu tajno ukrajinsko društvo t. zv. „Hromada“ (općina), u kojem su sudjelovali najagilniji ukrajinski patriote, kao pisac Konyskyj i sveuč. prof. Antonović.

Djelatnost je i ovih ukrajinskih rodoljuba, t. zv. „Ukrainofila“, išla za čisto kulturnim svrhama, kao što su istraživanje i

skupljanje ukrajinskih starina, povijesti, jezika, etnografije i za podizanjem književnosti, kazališta, glazbe, populariziranjem znanosti u pučkom jeziku i t. d.

Tadanji su ukrajinski krugovi osuđivali revolucionaran pokret u Rusiji, jer je taj pokret bio zamišljen u centralističkom duhu i nije uzimao dovoljno u obzir interese podjarmljenih naroda u Rusiji. Ti su ukrajinski domoljubi gravitirali k ustavno-liberalnim programima, ali su ujedno težili za narodnom autonomijom polagajući najveću važnost u znanstveno i kulturno nastojanje ukrajinskoga pokreta. Zato i dobiše ime „liberalni kulturnici“.

Iako je taj ukrajinski narodni rad bio vrlo čedan, ruska ga je vlada promatrala prijekim okom, jer je ona bila principierna protivnica svakoga ukrajinskoga pokreta uopće. Ruska je vlada prihvatila za temelj svoje dalekosežne politike, s kojom smo se u uvodu upoznali, „jedinstvo ruskoga naroda“, t. j. princip potpune jedinstvenosti jezika, škole, literature i kulture triju istočno-slavenskih naroda: Rusa, Ukrajinaca i Bjelorusina. Zato je ruska vlada neprijateljski primala svaki ukrajinski pokušaj za pridizanje ukrajinske književnosti i je-

zika. Ruska je vlada smatrala ukrajinski kulturni separatizam tek za jedan stupanj u narodnom razvoju, koji u daljnjoj svojoj konsekvenciji vodi k političkom i državnom separatizmu, a budući da takav smijer riješavanja nacionalizma slavenskih naroda vodi ka koordinaciji pojedinih slavenskih narodnih skupina, koja je kardinalno oprečna ruskoj težnji za supremacijom, počela je ruska vlada progoniti i najnedužniji rad ukrajinskih kulturnika. Radi toga je ruska vlada u principu zabranjivala sve ukrajinske institucije i publikacije, a god. 1876. izašao je ukaz o zabrani ukrajinskoga jezika, koji je na mnogo godina zapečatio gotovo svaki ukrajinski narodni rad. Prema tom ukazu moglo se u buduće na ukrajinskom jeziku izdavati samo historičke starije i najnedužnije beletrističke stvari, ali i to uz pridržanje ruskoga pravopisa i pod nadzorom najstrože cenzure. Ukaz je bezuvjetno zabranio ukrajinske koncerte, zabave, predstave, predavanja, obuku u školi i crkvi, naučna izdanja, tiskare i t. d.

Ta su ograničenja već sama po sebi bila teška, ali su bila još teža u tumačenju cenzurnih i upravnih organa. To je urodilo fatalnom posljedicom, da su u praksi uopće

gotovo sva ukrajinska djela bila zabranjena. Cenzura je iz principa zabranjivala i svaku beletrističku ukrajinsku stvar. Glavnim je cenzorom za ukrajinske stvari bio onaj Josefovič, koji je u svoje vrijeme izdao članove kijevskoga „Bratstva“. On je uveo slijedeću praksu kod cenzuriranja: Puštao je najgluplje i najkonfuznije stvari najneliterarnijih „pisaca“, višeput gotovo potpunih idiota i analfabeta, da na taj način ukrajinsku literaturu učini glupom i smiješnom. Malo bolja, srednja, a pogotovo sasvim dobra ukrajinska djela je cenzor Josefovič uvijek zabranjivao. Na taj se način postiglo, da je i ono malo, što se na ukrajinskom jeziku na Ukrajini u štampi pojavilo, bilo tako odurno, da nije moglo zadovoljiti ni primitivne zahtjeve jednoga seljaka, a kamo li duševnu potrebu za čitanjem običnog inteligenta. To neka ima svatko na umu, kome slučajno dopanu šaka rijetke ukrajinske knjige u Rusiji, štampane između 1876.—1906. god., jer je do 1906. g. takvo stanje potrajalo u Rusiji. Tad je istom carski ukaz od 1876. god. stavljen izvan kreposti. U Rusiji se odmah poslije 1906. god. počeo ukrajinski pokret tako naglo širiti, da su se ruske vlasti opet poplašile

„ukrajinskoga separatizma“, te ga počele ponovno onemogućivati. Kad je u prvu Dumu došlo 44 zastupnika Ukrajinca, a u drugu Dumu već 56, pobrinula se ruska vlada promijenivši „malko“ izborni red, da u treću Dumu ne dodje ni jedan svjesni Ukrajinac. Ali se i uz tako teške prilike narodni pokret u ruskoj Ukrajini širio upravo neslomivom elementarnom silom, a to je nesumnjivo najočitiji dokaz za prirodnost toga pokreta. Mogu zaslijepljeni neprijatelji tvrditi i izmišljati, što hoće, ali toga ne mogu poreći, da je ukrajinska misao upravo začudnom žilavošću kontinuirano živjela baš tamo, gdje se je našla u najnepovoljnijim uvjetima i gdje je bio nemoguć svaki tuđinski upliv t. j. u ruskoj Ukrajini. Danas se još ne može sasvim točno znati, koliko se ukrajinski pokret u Rusiji raširio, jer tamo osim javnoga rada postoji još jedan tajni, t. zv. podzemni, koji je možda još važniji od prvoga, ali koji se ne da uvijek točno statistički kontrolirati. Ta čestoput se događa u Rusiji, da mnogo godina žive zajedno ljudi, „prijatelji“, koji su jednoga mišljenja, ali toga jedan drugom ne povjeravaju, što je sasvim razumljivo u državi, gdje „i zidovi imaju uši“.

U ruskoj Ukrajini opstoje danas u glavnom dva politička smijera: Prvi je t. zv. *a u t o n o m i s t i č k i*, kojega reprezentira ukrajinska demokratsko - radikalna stranka s glasilima „Rada“ (savjet) za inteligenciju i „Majak“ (svjetionik) za puk. Program se te stranke sastoji u težnji za narodnom autonomijom u okviru Rusije. Drugi je smijer *nezavišnjački i separatistički*, politički dakle mnogo radikalniji od prvoga. On ide za potpunim otcijepljenjem Ukrajine od Rusije i za uspostavom samostalne ukrajinske države u etnografskim granicama. Taj je smijer reprezentirala za vrijeme ruske revolucije 1904./5. g. ukrajinska revolucionarna stranka, koju je naslijedio „Savez za oslobođenje Ukrajine“.

To, što se nije moglo do sad postići u Rusiji postiglo se bar približno u austrijskoj Ukrajini t. j. u Galiciji. Tu Ukrajinci posjeduju svoje pučke i srednje škole, imadu takodjer desetak svojih katedra na lavovskom sveučilištu, a pred ratom im je bilo ozbiljno stavljeno u izgled osnivanje posebnog ukrajinskog sveučilišta. Ukrajinska je politička misao posljednjih godina u Galiciji tako silno napredovala, da je Galicija dobila ime ukrajinskoga Pijemonta. Narodni

ukrajinski trudenici progonjeni u Rusiji, nalazili su u Galiciji utočišta, a ukrajinska narodna misao u Galiciji počela se sve jače vezati s onom u Rusiji. To je baš i ponukalo rusku vladu, da utjecaj Galicije na rusku Ukrajinu bar donekle paralizira. U tu je svrhu ruska vlada potajno podupirala u Galiciji t. zv. starorusinsku ili rusofilsku stranku, koja je išla za provedenjem kulturnog i političkog jedinstva ruskoga i ukrajinskoga naroda. Ali uza sve naprezanje ruske vlade, ta stranka nije nikako mogla da uhvati dubljega korijena među ukrajinskim narodom u Galiciji. Glasilo te stranke „Pri-karpatskaja Rusj“ štampalo se doduše u 800 primjeraka, ali je od toga preko 600 otpadalo na pretplatnike u Rusiji i na zamjenu s redakcijama, dok u samoj Galiciji nije bilo ni potpunih 200 pretplatnika, a i ti su se rekrutirali između svećenika i činovnika. Mimogred spominjem, da je „Pri-karpatskaja Rusj“ uza svu mizeriju rasprodaje materijalno uvijek najsajnije stajala.

V.

Uvjeti za obnovu ukrajinske države.

Dolazimo napokon do najzanimivijega i najvažnijega pitanja: da li je obnova ukrajinske države izvediva i poželjna, tako s obzirom na trajno osiguranje mira u Europi, kao i na interese pojedinih europskih, a specijalno slavenskih naroda. Za obnovu ukrajinske države govore mnogi momenti, kao historički, etnografski, geografski i kulturni, s kojima smo se već upoznali, a zatim momenat ekonomski, momenat interesa centralnih vlasti i napokon momenat proste logike.

Ponajprije ćemo progovoriti par riječi o ekonomskim uvjetima. Veliki teritorij Ukrajine i po svom položaju i po svojim neiscrpivim prirodnim bogatstvima pruža sve moguće uvjete za normalan i samo-

stalan gospodarski razvitak naroda, koji ga naseljava. Rodna zemlja crnica, najplodnija na svijetu, zaprema $\frac{3}{4}$ cjelokupnog ukrajinskog zemljišta, a zdrava, ne preoštra kontinentalna klima veoma je povoljna za ratarstvo i stočarstvo. Da dobijemo bar kakav takav pojam o gospodarskom značenju Ukrajine, navesti ćemo tek nekoliko statističkih podataka.

Ribarstvo u Crnom i Azovskom moru nosi godišnje 24,500.000 klgr. morske ribe, a takodjer je ribarstvo u slatkim vodama veoma znatno.

Šume zapremaju na Ukrajini 110.000 klm².

Površina oranica na Ukrajini iznosi preko 45,000.000 klm², t. j. 32% cjelokupne oraće zemlje u Rusiji, dakle jednu trećinu, što je osobito važno, ako uzmemo u obzir, da teritorij Ukrajine iznosi tek jednu šestinu teritorija Rusije. Godišnja produkcija žita iznosi na Ukrajini (uz najprimitivniju obradbu) preko 150 mil. q, t. j. $\frac{1}{3}$ sveukupne ruske produkcije. I drugi poljski proizvodi stoje gotovo u istom odnošaju. Produkcija sladorne repe iznosi $\frac{5}{6}$ sveukupne ruske godišnje produkcije, a produkcija duhana 700.000 q. Ukrajina

posjeduje najbogatije voćnjake i vinograde u cijeloj Rusiji.

Stočarstvo je takodjer silno razvijeno. Ima Ukrajina preko 30 mil. rogata marve, t. j. $\frac{1}{3}$ rogata marve sveukupne evropske Rusije, a broj sitne stoke i peradi dosiže 50% cjelokupne ruske produkcije.

Ali i u pogledu rudarstva ima Ukrajina osobitu važnost. Što se tiče produkcije željeza, otpada na Ukrajinu 60% sveukupne ruske željezne produkcije. Produkcija mangana iznosi $\frac{1}{6}$ svjetske, a $\frac{1}{3}$ cjelokupne ruske produkcije. Živa se kopa u Rusiji jedino na Ukrajini (god. 1905. iskopano 320.000 klgr. žive). Produkcija kamenog ugljena u području Donca iznosila je god. 1905. preko 130 mil. q, t. j. 79% sveukupne ruske kameno-ugljene produkcije, a što se tiče antracita, iznosi produkcija na Ukrajini 99%. Produkcija soli prekoračuje godišnje 10 mil. q, a to znači 50% ruske solne produkcije.

To su samo tek neki najvažniji produkti, a da ne govorimo o petroleju, zemnom vosku, tresetu, fosforitu, kaolinu i t. d., kojima Ukrajina takodjer obiluje.

Već se iz tih općenitih brojeva može vidjeti, da bi Ukrajina uz razumnu politiku,

vodjenu u duhu ukrajinskih interesa, morala vrlo brzo porasti do značenja prvo-razredne države.

Za uspostavu ukrajinske države u smislu austrijske ideje o osiguranju ravnotežja na istoku Europe govori takodjer momenat interesa centralnih vlasti, a taj je sad najvažniji. Rusiju se bez sumnje može u najvećoj mjeri učiniti bezopasnom po europsko ravnotežje i svjetski mir, ako se od nje otcijepi Ukrajinu, jer baš Ukrajina tvori najsilniji temelj jakoga gospodarskog i vevlasnog položaja Rusije u Europi i jer preko Ukrajine vodi najzgodniji put k Crnom moru, u prednju i srednju Aziju i u Sredozemno more. Istom posjedom Ukrajine narasla je sila Rusije tako, da je počela ozbiljno ugrožavati europsko ravnotežje. Istom posjedom Ukrajine dobila je Rusija mogućnost za vođenje svoje balkanske politike. Sve države, koje su se borile s ruskom prepotencijom, kao Poljska, Švedska i Turska, uvidjale su važnost Ukrajine za rješenje velikoga problema ravnotežja na istoku Europe. Sve su te države vidjele u otcijepljenju Ukrajine od Rusije najbolji uvjet za trajno oslabljenje Rusije kao imperijalističke države.

Nema sumnje, da će već i kroz od-
cijepljenje Poljske Rusija izaći iz rata silno
oslabljena. Ali je vrlo vjerojatno, da to
oslabljenje ne će biti trajno. Dogod u po-
sjeđu Rusije ostane Ukrajina, imat će Ru-
sija mogućnost, da prije ili kasnije sabere
svoje sile i da otpočne opet svoju prijašnju
imperijalističku politiku u Europi.

Za uspostavu ukrajinske države ili bar
za stvorenje povoljnih uvjeta za normalni
narodni i kulturni razvitak ukrajinskoga
naroda govori napokon i momenat zdrave
logike. Nema sumnje, da bi bio znak naj-
veće apsurdnosti i nepravедnosti odricati
Ukrajincima, t. j. grupi ljudi od 36 milijuna
pravo na eksistenciju, dok to pravo
svečano priznajemo ljudskim grupama
brojčano sasvim neznatnim, kao što su
na pr. Slovenci, Slovaci, pa dapače i Hr-
vati. Treba imati uvijek na umu, da su
pojmovi i sudovi većine neruskih slaven-
skih mislilaca postali na temelju prikazi-
vanja ruskih povjesničara i učenjaka, koji
su kao „judex in re sua“ sve te odnošaje
promatrali sa stanovišta ruskih interesa i
ruske državno - narodne ideologije; jer se
na koncu konca mnogoput i najobjektivniji
učenjak, možda i mimo volje, odlučuje ne

za ono, što bi bilo pravedno, nego za ono, što će biti od koristi za njegov narod.

Isto je tako upravo naivno osudjivati ukrajinske težnje na temelju jezične sličnosti i srodnosti, jer za smijer narodne politike i narodnih ideala nije nipošto odlučan momenat slučajne jezične sličnosti, nego momenti realnih interesa. U odredjivanju pojma naroda s čisto lingvističkoga stanovišta vlada baš među slavenskim misliocima čudna logička nekonsekvencija. Zar nije sasvim nelogički, da ne rečem apsurdno, na temelju jezične srodnosti odričati pravo na eksistenciju i samostalan razvoj grupi ljudi od desetak milijuna, dok u isto vrijeme ta ista, a možda i još veća sličnost ni najmanje ne smeta, da se prizna pravo na samostalnu eksistenciju masama ljudi deset puta manjim? U prosudjivanju pojma naroda treba se već jednom odreći svakoga sentimentalizma, te suditi na temelju realnog stanja stvari. Ne onako, kako bi možda neki sentimentalista ili u sentimentalno ruho odjeveni imperijalista htio, da bude, nego onako, kako faktički jest. Nacionalni razvoj ide prirodnim tokom, a sentimentalizam prouzročava tek — bolna razoča-

ranja. U svagdašnjem se životu toliko put vidi, da se uslijed realnih interesa dijele rodjena braća, vezana zajedničkim porodom, fizičkim i intelektualnim odgojem, te čuvstvom rodbinske, bratske ljubavi. Pa zašto bi onda bilo neshvatljivo, što ne će da se sliju u jedno narodno tijelo dvije velike grupe ljudi, koje osim slučajne sličnosti jezika i brutalne sile ne veže ništa više na ovom svijetu? Zar da se sliju na temelju isanjarenih, fikcijskih t. zv. općih slavenskih interesa? Od tih t. zv. općih slavenskih interesa postoji bez sumnje tek jedan, a to je interes za narodno samoodržanje. Sve drugo je puko sanjarenje i sentimentalizam. Ali taj interes za samoodržanje nije nipošto zajednički samo slavenskim narodima, nego u opće svim narodima na svijetu. Taki „zajednički interes“ postoji isto tako medju Kinezima i Hrvatima, kao i medju Hrvatima i Rusima. A s kojim se pravom napokon smije uzurpirati ovlast na odredjivanje narodne pripadnosti jednoga naroda protiv njegova najsvetijega uvjerenja i protiv faktičnoga stanja stvari? Ne krije li se tu uza sav tobožnji idealizam, kojim se takav postupak opravdava — puka propaganda ru-

skoga imperijalizma i brutalne sile, propaganda prevlasti jednoga naroda nad drugim, što se bez sumnje najelementarnije protivi opravdanoj težnji za međunarodnom ravnopravnošću? Budimo malo logički! Ako ne priznajemo pravo na ravnopravnost narodu deset puta većem od sebe, kojim onda pravom tražimo tu istu ravnopravnost za sebe?! Kakva je to logika, ako se na temelju istih dokaza jedanput zaključuje na potrebu podređenja i asimilacije, dok se drugiput na temelju tih istih dokaza najsvečanije izjavljuje za posebnost?!

Približavamo se koncu.

Ukrajinsko pitanje, za koje se još pred par godina činilo, da više ne postoji, izbilo je na površinu velikom silom, kao jedno od najvažnijih narodnih pitanja u Europi. Po aneksiji Ukrajine, koja je otpočela god. 1667. (andrušovski traktat), a imala se dovršiti u ovom ratu, postala je Rusija (Moskovija) ogromnom državom sa svim svojim panslavističkim i dardanelskim aspiracijama. Jedino obnova ukrajinske države na obalama Crnoga mora i s obih strana rijeke Dnjepra može Europu osloboditi od ruske opasnosti, te svesti Rusiju na sje-

vero-istoku Europe u njene prirodne etnografske granice.

Panslavistička je „misija“ Rusije svakako problematička. Zapadni i južni Slaveni mogu samo dobiti, ako između Buga i Dona postane jedna nova slavenska država. Svakako može biti samo od koristi, ako 36 mil. Slavena dobije uvjete slobodnoga razvoja i dodje do glasa u Europi. Politika te države svakako ne će biti protuslavenska. Ta Ukrajinci su u bečkom parlamentu uvijek glasovali za opravdanim težnjama Hrvata i Slovenaca, usprkos neprijateljskog držanja Poljaka i panslavističkog dijela Čeha. Naprotiv pobjeda Rusije i pripojenje Galicije k Rusiji bilo bi velik udarac ne samo za Ukrajince, nego i za sve slavenske narode u Monarhiji, budući da bi oni postali manjinom. U iščeznuće podunavske Monarhije i tvorbu slavenskih saveznih država pod „očinskim“ protektoratom Rusije može vjerovati samo ludo dijete. Preuranjeni izvodi „Novoga Vremena“ lijepo pokazuju, kako bi taj ruski „očinski“ protektorat u praksi izgledao.

Što se pak tiče samih Ukrajinaca, oni su svjesni svoje stvari. Svakako bi bilo najkorisnije za rješenje ukrajinskoga pi-

tanja, da se ukrajinski teritorij odijeli od Rusije i ustroji u jednu samostalnu državu, ali i pripojenje jednoga dijela ukrajinskoga teritorija k Austriji, po odijeljenju od Rusije, smatraju Ukrajinci za povoljno. Dapače, ako se ni to posljednje ne dogodi, drže Ukrajinci, da mogu sa sigurnošću gledati u budućnost. Narod od 36 mil. s tako bogatom zemljom i s tisućljetnim tradicijama, koji je u najnepovoljnijim uvjetima, što se samo mogu pomisliti, ušćuvao i razvio svoju književnost i kulturu, taj narod probudjen jednom k političkom životu ne pozna uzmaka i ne može iščeznuti. Ukrajinska narodna ideja prodire pomalo u široke i brojne narodne mase u ruskoj Ukrajini, kao što je već prodrla u te mase u Galiciji. I baš u demokratizmu ukrajinskoga pokreta leži najbolje jamstvo za njegovu budućnost i povoljno konačno rješenje. Ako — u najgorem slučaju — Ukrajinci i nadalje ostanu pod Rusijom, oni ne će klonuti, nego će u teškoj borbi s ruskim imperlalističkim nacionalizmom izvojštiti svoju narodnu samostalnost. Jer Ukrajinstvo nije nikakva tuđinska, nikakva antislavenska, ni antiruska intriga. Ukrajinstvo je jedan od najvećih, najdubljih i najoduševljenijih narodnih pre-

poroda, što ih pozna povjest. Ukrajinstvo svjesno pravednosti svoje stvari, svoga prava i svojih ideala gleda s ponosom u budućnost i kliče cijelom svijetu, i onom, koji ga razumije i onom, koji ne će, da ga shvati:

Гей! Не дивуйте, добріі люде,
 Що на Вкраїні повстало!
 Що Україна по довгій дрімоті
 Голову славу підняла!
 Бо Українець просить не много:
 Волі й свободи народу!

(Hej! Ne dyvujte, dóbriji ljúde,
 Ščo na Vkrajíni povstálo!
 Ščo Ukrajína po dóvhij drimótji
 Hólovu slávnu pidnjála!
 Bo Ukrajínecej prósyťj ne mnóho:
 Vólji j svobódy naródu!)¹⁾

¹⁾ Hej! Ne čudite se, dobri ljudi, što je na Ukrajini postalo! Što je Ukrajina poslije dugoga drijemanja slavnu glavu podigla: Jer Ukrajina ne traži mnogo: traži tek slobodu naroda!

Kratki pregled literature o Ukrajini i ukrajinskom pitanju.

a) Njemačka.

M. Hruschewskyj: Ein Überblick der Geschichte der Ukrajina. Wien 1914.

M. Hruschewskyj: Die Ukrainische Frage in historischer Entwicklung. Wien 1915.

M. Hruschewskyj: Geschichte des ukrainischen Volkes. Wien 1915.

Dr. L. Cehelskyj: Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten. Wien 1914.

Dr. St. Rudnyckyj: Ukraina und die Ukrainer. Wien 1914.

Dr. Eugen Lewicky: Ukraine, Ukrainer und die Interessen Deutschlands. Berlin. 1915.

Dr. Michael Lozynskyj: Die Schaffung einer ukrainischen Provinz in Oesterreich. Berlin 1915.

Georg Cleinow: Das Problem der Ukraina.

b) Ruska

Грушевскій: Очеркъ Истории украинскаго народа. Ст. Петербургъ 1911.

Грушевскій: Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ. Кіевъ 1907.

А. Ефименко: Исторія украинскаго народа. Ст. Петербургъ 1906.

Н. И. Костомаровъ: Двѣ русскія народности. Ст. Петербургъ 1863.

А. Ефименко: Украинскій народъ въ его прошломъ и настоящемъ. Москва 1915.

c) Česka.

Н. Boczkowski: Ukrajina a ukrajinská otázka. Praha 1915.

d) Bugarska.

М. Грушевскій: Приглед на украинската история. София 1914.

Др. Л. Цегельскій: Не освободителница а потисница на народитѣ. София 1914.

Др. Л. Цегельскій: Украинството немската интрига ли е? София 1915.

e) Ukrajinska.

М. Грушевський: Історія України-Руси. Lavov. (Do sad je izašlo 8 velikih svezaka. Cijelo će djelo obuhvatati 12 svezaka.)

М. Грушевський: Звичайна схема русскої історії і справа національного укладу історії східнього Славянства. Петербург 1904.

М. Залізняк: Російська Україна та її відродженє. LavoV 1910.

Ф. Вовк: Антропометричні дослідн україн. населеня Галичини, Буковини, Угорщини. LavoV 1908.

М. Порш: Про автономію України. Kijev 1908.

І. Франко: Молода Україна. LavoV 1910.

Др. А. Цегельський: Самостійна Україна. Веґ 1915.

М. Грушевський: Як жив український нарід? LavoV 1914.

М. Лозинський: Українство і Москвофільство. LavoV 1909.

М. Павлик: Москвофільство та українофільство. LavoV 1906.

Б. Барвінський: Історичний розвій імени українсько - руського народу. LavoV 1909.

*

Sve se te knjige mogu dobiti u Knjižari naučnoga društva „Ševčenko“ u LavoV (Adresa: Книгарня ім. Шевченка, Львів (Lemberg), Ринок ч. 10.) i kod „Saveza za oslobodjenje Ukrajine“ u Beču (Adresa: „Bund zur Befreiung der Ukraina“ Wien VIII. Josephstädterstrasse 79. II. Tür. II. Stock.)

